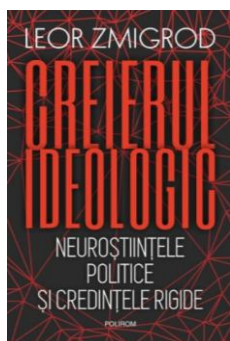

RECENZII

Cum funcționează gândirea ideologică?

Leor Zmigrod, *Creierul ideologic. Neuroștiințele politice și credințele rigide*, Editura Polirom, Iași, 2025, p. 333

În ultimii ani, cercetările privind relația dintre cogniție, emoție și comportamentul politic au cunoscut o dezvoltare accelerată, pe fondul creșterii polarizării sociale și economice, radicalizării, proliferării discursului instigator la ură și fragmentării spațiului public. În acest context, volumul *Creierul ideologic. Neuroștiințele politice și credințele rigide*, semnat de Leor Zmigrod și publicat în limba română la Editura Polirom în anul 2025, constituie o contribuție remarcabilă la consolidarea neuroștiințelor politice.

Neuroștiințele reprezintă un domeniu interdisciplinar care studiază structura, funcționarea, dezvoltarea și patologiiile sistemului nervos, în special ale creierului uman. Obiectivul central al acestor științe este înțelege-

rea modului în care activitatea neuronală produce percepția, gândirea, memoria, emoțiile, comportamentul și conștiința. Neuroștiințele reunesc contribuții din neurofiziologie, psihiatrie, psihologie, neurolingvistică, biochimie, informatică. În ultimele decenii, dezvoltarea tehnologiilor imagistice și computaționale utilizate în științele medicale a transformat neuroștiințele într-unul dintre cele mai dinamice domenii ale cercetării contemporane. În prezent, una dintre marile provocări ale neuroștiințelor este integrarea cunoștințelor de neurobiologie cu cele de psihologia comportamentului și sociologia cunoașterii cu scopul de a reduce comportamentul uman exclusiv la mecanisme neuronale.

Leor Zmigrod (n. în anul 1995, Trenton, SUA) este considerată o cercetătoare importantă în domeniul interdisciplinar al neuroștiințelor politice. Formarea sa academică s-a desfășurat în cadrul University of Cambridge, unde și-a realizat studiile doctorale ca bursieră Gates în Departamentul de Psihologie. Ulterior, activitatea sa de cercetare a continuat printr-un fellowship acordat de Churchill College Cambridge. De-a lungul parcursului său academic, a beneficiat de stagii și burse de cercetare la instituții prestigioase precum Stanford University, Harvard

University, precum și la institute de studii avansate din Paris și Berlin. Activitatea sa științifică i-a adus o recunoaștere internațională, fiind inclusă în clasamentul „Forbes 30 Under 30” la categoria dedicată științei și sănătății. Rezultatele cercetărilor sale au fost reflectate și comentate în publicații internaționale de mare prestigiu, printre care *The New York Times*, *The Guardian*, *TIME*, *New Scientist*, *Financial Times* și *The Times*. Pe lângă activitatea academică, Leor Zmigrod oferă expertiză și consultanță unor instituții și organizații internaționale, colaborează cu ONU, precum și cu factori decizionali din Statele Unite ale Americii și Marea Britanie.

La prima vedere, cartea *Creierul ideologic. Neuroștiințele politice și credințele rigide* provoacă cititorul familiarizat cu științele politice, mai ales cu disciplina ideologii/ doctrine politice, așa cum au fost abordate în anii 1990-2000. Pe atunci se insista pe condiționalitatea de ordin socio-cultural, economic, istoric și politic în articularea și manifestarea ideologiilor politice. Pe măsură ce științele cognitive s-au dezvoltat, au apărut și contribuții care investighează mecanismele neurologice și cognitive care predispun indivizii către rigiditate ideologică, dogmatism și extremism politic. Cu alte cuvinte, ideologiile politice nu sunt doar produsul condițiilor socioeconomice în care au fost socializați indivizii, ci reflectă și anumite particularități ale cogniției și biologiei umane. De exemplu, neurotransmițătorii (dopamina, serotonina,

cortizolul, glutamatul, noradrenalina ș.a.) mesagerii chimici folosiți de sistemul nervos pentru a transmite și modula semnalele dintre neuroni, pot influența gândirea ideologică, atitudinile și comportamentele oamenilor în câmpul politic.

Leor Zmigrod propune o abordare a ideologiilor politice ca produse ale unor structuri mentale descrise de flexibilitatea cognitivă, toleranța la ambiguitate și adaptarea la complexitate. Pornind de la această abordare, autoarea lansează următoarele întrebări de cercetare: cum influențează biochimia cerebrală comportamentul politic al oamenilor, de ce unele persoane se radicalizează și practică un discurs instigator la ură în timp ce altele sunt tolerante, cum influențează rigiditatea mentală sau dogmatismul intelectual abordările ideologice, cum modelează ideologiile creierul uman? Furnizarea de răspunsuri la întrebările anterioare stă cumva sub semnul urgenței într-un context global marcat de revirimentul unor ideologii radicale, populismului digital, expansiunea ideilor conspiraționiste în mediul online, amplificarea discursului instigator la ură: „Această carte împletește neuroștiințele cu politica și filosofia pentru a ne face să ne întrebăm ce înseamnă să existăm ca ființe umane împovărate de dogme, care încearcă să ne mențină pe linia de plutire în mijlocul unei teribile furtuni de constrângeri. Poate fi citită având în vedere diferite ideologii – mișcări naționaliste, ideologii religioase, concepții rasiste despre lume, curente conspiraționiste, extremism

de dreapta, extremism de stânga, ideologii politice care poate că nu sunt îndeajuns de bine diferențiate” (p. 15).

Structura volumului *Creierul ideologic...* este construită într-o manieră progresivă și interdisciplinară, urmărind articularea unei teorii neurocognitive a ideologiei: prologul – potențialul de acțiune, partea I – despre simboluri (apropierea ideologiei, un experiment, metaforele credinței noastre), partea a II-a – despre minți și mituri (nașterea ideologiei, epoca iluziilor, creierul ca ființă, gândirea ideologică), partea a III-a – originile (despre tinerii autoritariști, spălarea creierului unui copil mic, mintea rigidă, gena dogmatică), partea a IV-a – consecințe (secretul lui Darwin, iluzii poliptice, buricele emoționale ale degetelor, o ideologie intră într-un scanner cerebral), partea a V-a – libertatea (intrarea și ieșirea din spirală, ce înseamnă să fii în cuib, altfel), epilogul – abaterea de la căile bătătorite. Cartea îmbină reflecția filosofică, psihologia cognitivă, neuroștiințele și analiza politică, evoluând de la definirea ideologiei către analiza mecanismelor biologice și cognitive care susțin rigiditatea ideologică.

În primele capitole, Leor Zmigrod încearcă să redefinească ideologia dintr-o perspectivă neurocognitivă. Ideologia nu este analizată exclusiv ca doctrină politică sau sistem de idei, ci ca stil cognitiv caracterizat prin rigiditate mentală, intoleranță la ambiguitate, preferință pentru certitudine, rezistență la schimbare. Pe parcursul volumului, cititorul se fa-

miliarizează cu experimente de psihologie cognitivă și neuroștiințe comportamentale care încearcă să demonstreze corelații între inflexibilitatea cognitivă, dogmatism, extremism politic, predispoziția către autoritarism. Abordarea teoretică și empirică explică aspecte care descriu tribalismul politic, conformismul, radicalizarea, mecanismele psihologice ale polarizării ideologice. Autoarea insistă asupra faptului că predispozițiile neurocognitive nu sunt fatale și imuabile. Creierul uman dispune de plasticitatea cognitivă, iar educația, socializarea, contactul cu diversitatea culturală și reflecția critică pot reduce rigiditatea ideologică. În acest sens, cartea se încheie într-o tonalitate moderat optimistă, pledând pentru gândire critică, atitudine liberală, deschidere spre pluralism, dialog democratic, flexibilitate mentală, capacitatea de adaptare la progresele societății.

Trăim într-o epocă zguduită de instabilitate politică, socială și economică, trecem de la o criză la alta: de la criza pandemică la criza economică provocată de războaie. Democrația este peste tot în lume în proces de erodare, tentațiile autoritariste, populismul și suveranismul exercită o influență crescândă asupra unor segmente largi ale populației. Algoritmizarea comunicării online amplifică tribalismul identitar și rigiditatea opiniilor. În tot acest context internațional marcat de instabilitate și polarizare, Leor Zmigrod încearcă să vină cu explicații, bazate pe dovezi empirice, care pleacă de la ipoteza genera-

lă potrivit căreia rigiditatea ideologică este corelată cu anumite tipare cognitive și neurobiologice relativ stabile. Pe baza unor experimente de psihologie cognitivă, teste comportamentale și cercetări neurologice, autoarea argumentează că indivizii predispuși către dogmatism și extremism politic manifestă frecvent un nivel redus de flexibilitate cognitivă, o toleranță scăzută la incertitudine și o preferință accentuată pentru ordine, predictibilitate și certitudine: „Rigiditățile și idiosincraziile creierului ideologic se manifestă acolo unde ne așteptăm mai puțin, în cele mai intime senzații fiziologice, în profunzimea convingerilor noastre publice și a sentimentelor noastre conștiente. Prin urmare, pericolele ideologiilor dogmatice nu sunt doar politice – consecințele sunt neurale, individuale și existențiale” (p. 33).

Pe parcursul cercetării sale, autoarea evită capcanele *parti pris*-ului politic, se păstrează într-o zonă de neutralitate axiologică, respinge reducerea rigidității ideologice la o anumită orientare doctrinară. Dogmatismul nu este asociat neapărat nici cu extremismul de dreapta, dar nici cu cel de stânga, ci apare ca o caracteristică comună diferitelor tipuri de ideologii rigide. În acest sens, analiza depășește clivajele politice convenționale și mută accentul de la conținutul ideologic către mecanismele cognitive ale adevărului ideologic. Această perspectivă amintește, într-o anumită măsură, de preocupările clasice ale Școlii de la Frankfurt privind relația dintre structurile psihologice și

autoritarism. Există afinități conceptuale între analiza lui Zmigrod și celebra lucrare *The Authoritarian Personality* elaborată de Theodor W. Adorno și colaboratorii săi. Dacă autorii Școlii de la Frankfurt analizau personalitatea autoritară în raport cu predispozițiile psihologice către fascism și antisemitism, Leor Zmigrod mută investigația în registrul neurocognitiv contemporan, folosind instrumentele neuroștiințelor și psihologiei experimentale.

Referitor la cartea *The Authoritarian Personality*, Leor Zmigrod a descoperit în urma muncii în arhivă că bazele empirice ale acestei lucrări se regăsesc în cercetările de psihologia personalității realizate de Elsa Frenkel-Brunswick, întreprinse în anii 1940 și la începutul anilor 1950: „Frenkel-Brunswick și-a dedicat întreaga carieră studiului personalității, în timp ce Adorno doar l-a pomenit în treacăt în scrierile sale. Prin urmare, nu se știe de ce Frenkel-Brunswick nu a primit o recunoaștere mai mare pentru un proiect la care a lucrat decenii la rând și pe care niciunul dintre coautorii cărții nu l-a continuat. (...) În 2015, la aproape șaiszeci de ani după moartea ei, i-am descoperit opera, găsind ecouri frapante în propriile mele cercetări cu privire la caracteristicile cognitive ale minții ideologice” (p. 126).

Densitatea conceptuală a unor capitole invită cititorul să se familiarizeze cu literatura de specialitate din neuroștiințe și psihologie cognitivă. Autoarea combină analiza teoretică cu prezentarea unor rezultate empiri-

ce provenite din experimente privind flexibilitatea cognitivă, procesarea informației, dispoziția spre conformism și reacțiile comportamentale la ambiguitate și schimbare: „În urma studiilor experimentale, am constatat din nou că rigiditatea cognitivă se corelează cu acceptarea violenței împotriva unui alt grup. Cu cât ești mai inflexibil, cu atât ești mai dispus să faci rău altora în numele grupului tău. Tendințele noastre cognitive sunt legate de înclinațiile noastre ideologice. (...) Indiferent că suntem mândri sau nepăsători în ceea ce privește obârșia noastră, purtăm în corp efectele genealogiei. În structura noastră biologică se ascunde o istorie care își croiește făgaș prin credințele noastre actuale și posibilitățile viitoare” (p. 147).

Lucrarea ridică și anumite întrebări de ordin epistemologic și metodologic. Principala problemă care se degajă din volum este un anume reducționism neurobiologic, în detrimentul factorilor sociali, economici, politici, istorici. Fenomenele socio-politice, cum este gândirea ideologică și comportamentul politic nu se pot reduce doar la explicații predominant neurocognitive. Ideologiile reprezintă produse istorice și culturale elaborate în contexte sociale specifice, fiind influențate de structuri economice, instituții politice, procese educaționale și mecanisme de socializare. Din această perspectivă, există pericolul ca accentul asupra substratului neurocognitiv să conducă la o diminuare a dimensiunii structurale și istorice a ideologiilor. Deși susține importanța

factorilor neurocognitivi, autoarea nu afirmă existența unei „gene a ideologiei” și nici nu propune o determinare biologică simplistă a comportamentului politic. Din contră, Leor Zmigrod tratează și aspecte care țin de interacțiunea dintre predispozițiile cognitive și mediul social, cultural și politic în care indivizii se formează.

În tradiția sociologiei clasice și contemporane, ideologia este analizată în raport cu poziționările sociale, raporturile de putere și mecanismele de legitimare simbolică. De la Karl Marx, mergând pe urmele lui Karl Mannheim până la Pierre Bourdieu, explicațiile sociologice ale ideologiei au evidențiat rolul structurilor sociale și economice în configurarea reprezentărilor colective. În raport cu această tradiție intelectuală, perspectiva neuroștiințifică propusă de Zmigrod riscă uneori să pară insensibilă la dinamica istorică și instituțională a ideologiilor. De asemenea, anumite concluzii privind relația dintre flexibilitatea cognitivă și orientările ideologice pot genera controverse metodologice. Corelațiile identificate experimental nu implică întotdeauna relații cauzale clare. Rămâne deschisă întrebarea dacă rigiditatea cognitivă produce adeziunea ideologică sau dacă socializarea în medii ideologice rigide influențează, la rândul ei, flexibilitatea cognitivă.

Cartea invită sociologii, politologii și psihologii să reflecteze la relația dintre biologie, cogniție și comportament politic într-o manieră comprehensivă. În analiza ideologiilor și impactului acestora asupra compor-

tamentului uman trebuie luați în calcul o multitudine de factori: sociali, educaționali, culturali, religioși, economici, politici, biologici, neurocognitivi ș.a. Modelările statistice avansate pe baza datelor experimentale nu epuizează explicațiile privind modul în care se manifestă gândirea ideologică. Este evident faptul că structura biologică individuală, predispozițiile genetice, neurotransmițătorii, biochimia sistemului nervos influențează comportamentul uman. Știm cu toții că dopamina („hormonul fericirii”), cortizolul („hormonul stresului”), serotonina joacă un rol extrem de important în reglarea motivației, stării de spirit și a sistemului de recompensă a individului. Dozajul acestor neurotransmițători modelează modul în care simțim și trăim emoțiile, inclusiv raportarea la evenimentele politice. Dar toți acești factori nu trebuie absolutizați, tratați într-o manieră deterministă, în detrimentul factorilor care țin de socializarea indivizilor. În niciun caz, nu o suspectez pe Leor Zmigrod de o astfel de eroare, doar formulez un avertisment epistemologic.

Din punct de vedere empiric, rezultatele cercetărilor sale sunt extrem de convingătoare: „Faptul că ideologiilor li se dau explicații biologice nu înseamnă că părerile indivizilor sunt fixe, neschimbătoare. Dimpotrivă, decodarea reprezentărilor neurale ale dogmelor noastre poate ajuta să înțelegem că creierul nostru și valorile noastre sunt maleabile și pregătite să sufere transformări” (p. 223). Chiar îndrăznesc să afirm că, pentru neuro-

logi și psihiatri, astfel de explicații pot părea banale, dar pentru sociologi și politologi reprezintă o provocare intelectuală care poate conduce la cercetări interdisciplinare extrem de fertile.

Pentru cititorul care nu este familiarizat îndeajuns neuroștiințele politice, există riscul ca, citind cartea lui Zmigrod, să tragă concluzia greșită că ideologia este o manifestare patologică a gândirii, fiind asociată cu rigidizarea ideologică, dogmatismul, intoleranța la diversitate. De exemplu, sunt pasaje în care rigiditatea cognitivă este asociată cu conservatorismul. Aici este vorba despre o atitudine față de lume, nu despre doctrina conservatoare (conservatorismul anglo-saxon, neoconservatorismul). Autoarea nu patologizează ideologia ca formă de orientare axiologică și politică, ci investighează condițiile cognitive în care credințele devin rigide, impermeabile la critică și refractare la complexitate.

În ceea ce mă privește, rămân cu o dilemă după lectura cărții lui Leor Zmigrod: dacă tiparele cognitive produc ideologia sau dacă ideologia restructurează cogniția. Ca sociolog și politolog sunt inclinat mai degrabă spre abordarea impactului ideologiei asupra structurilor cognitive, în virtutea tradiției intelectuale în care m-am format. Jumătate de secol de dictatură comunistă a dus la formarea unor modele de gândire, comportament, raportare la viața socială extrem de rigide, intolerante, xenofobe, cu o rezistență mare la schimbare. Nostalgia după comunism, manifestă într-

un segment consistent de populație, este explicată în mare măsură de mentalitățile și practicile reziduale, rigide, conformiste ale ideologiei național-comuniste. Personalizarea instituțiilor publice, modelul statului-paternalist, dependența de suportul statului, cultura civică de tip tradițional-parohială sunt consecințele rigidității produse de ideologia comunistă.

Pentru spațiul românesc, volumul este deosebit de relevant. România contemporană traversează un proces vizibil de polarizare politică și culturală, amplificat de rețelele sociale, de degradarea deliberării publice și de expansiunea discursurilor conspiraționiste și anti-intelectuale. Neîncrederea în politicieni, partidele politice și instituții, dezinformarea, manipularea și discursul instigator la ură favorizează apariția unor comunități ideologice închise, caracterizate prin intoleranță cognitivă și refuzul dialogului critic. De multe ori, avem senzația că nu ne mai putem înțelege unii cu alții când discutăm despre politică și/sau politicieni. Anul electoral 2024, care a culminat cu anularea turului I de scrutin pentru alegerile prezidențiale, va rămâne un reper al radicalizării discursului public în anele politicii în România după comunism (1990-2024). În acest context, analiza mecanismelor cognitive ale rigidității ideologice poate furniza instrumente importante pentru înțelegerea extremismului contemporan. Cartea lui Leor Zmigrod devine astfel relevantă nu doar pentru neuroștiințe și psihologie politică, ci și pentru sociologia

comunicării, studiile media și analiza culturii digitale.

În concluzie, *Creierul ideologic...* este o lucrare importantă, provocatoare din punct de vedere intelectual, o lectură importantă pentru studiul ideologiilor politice, care contribuie la dezvoltarea unui dialog necesar între neuroștiințe, psihologie și poliologie. Chiar dacă anumite interpretări pot fi discutabile din perspectiva sociologiei cunoașterii și doctrinologiei politice, volumul lui Leor Zmigrod are meritul incontestabil de a deschide noi direcții de cercetare asupra relației dintre cogniție, emoție și comportamentul politic. Într-o epocă dominată de conflicte identitare și rigidizări doctrinare, radicalizarea discursului și extremism, cercetarea asupra modului în care funcționează „creierului ideologic” determină și o reflecție asupra fragilității democrațiilor contemporane.

Ciprian IFTIMOAEI

